

PAPANEK GÁBOR–VERESS GÁBOR

A GAZDASÁGI TANULMÁNYOK, SZAKCIKKEK SZÍNVONALÁNAK MEGÍTÉLÉSE

A gazdasági tárgyú írások – tanulmányok, tudományos fokozat megszerzését célzó dolgozatok, szakcikkek, elemzések stb. – színvonalának megítélése, célszerű minősítési módja széles körben vitatott. E tanulmány szerzői a téma áttekintésére vállalkoznak.

1. A GAZDASÁGI ELEMZÉSEK MINŐSÍTÉSE

Minden gazdasági elemzés *szolgáltatás*: a diplomamunkát, disszertációt, szakcikket stb. készítő egyén vagy közösség (szolgáltató) elemzést¹ ír valamilyen gazdasági témakörrel (azaz szolgáltatást nyújt) az olvasó, a szerkesztő-, illetve minősítő bizottság, az esetleges további felhasználók és tágabban a társadalom (a szolgáltatás igénybevevői) számára.

A gazdasági tárgyú írások tervezeteinek, illetve befejezett változatainak az *értékelése* gyakori. Az értékelések rendjét a 2011 évi CCIV, ún. *felsőoktatási törvény*, a doktori iskoláról szóló 387/2012 kormányrendelet stb. fő vonalaiban vázolja fel, számos kulcsfontosságú „részletet” pedig a tanulmányi szabályzatok, a tantervek, az egyetemek, illetve a MTA doktori szabályzata stb. írnak elő. A szakcikkek értékelését (gyakori elnevezéssel: bírálatát) viszont a szerkesztőségek – saját eljárásrendjük szerint, s többségében szakértőikkel közreműködve – végzik. A megítélés eljárásai így sokfélék, célszerű módszereinek számos eleme azonban kialakulatlan (vitatott) maradt.

Nyilvánvaló ugyan, hogy a jelzett megítélésnél az elemzések *minőségéről* kell véleményt kialakítani, de e munkát már az is nehezíti, hogy a minőség általános fogalmának nincs elfogadott definíciója. Egy sokszor idézett megfogalmazás: „A minőség a termék /szolgáltatás/ azon tulajdonságainak és jellemzőinek az összessége, amelyek alkalmassá teszik adott igények kielégítésére” [Európai Minőségügyi Szervezet Magyar Nemzeti Bizottsága, 1998], és számos további meghatározás is ismert.

A minőségügy álláspontja szerint a terméknek, illetve szolgáltatásnak az ebben érdekelteknek (stakeholders) – adott esetben a szolgáltatónak és a szolgáltatást igénybevevőknek – az igényeit kell kielégítenie. Ezen igényeket végső soron az érdekeltek értékrendje határozza meg. Egyes érdekeltek értékrendje azonban ütközhet a társadaloméval, s ekkor a minőséget illetően a társadalmi igény kielégítésének a mértéke a meghatározó.

¹ Cikkünkben nem kívánjuk különbözőként értelmezni az *írás, dolgozat, publikáció* – illetve a *vizsgálódás, elemzés* – szavakat. Úgy véljük, e laza szóhasználat is jelezheti azon törekvésünket, hogy mondanivalónk a *tudományos* célokra készült gazdasági elemzések mind szélesebb körére vonatkozzon. Az *üzleti célú* kutatási jelentések minősítési kérdéseire azonban ezúttal nem térünk ki.

Az igénykielégítés mértéke – az érdekeltek elégedettsége – vagy az elégedettség felmérésével (kérdőívvel, interjúval stb.), vagy közvetetten minőségmutatókkal is mérhető. Gazdasági elemzés esetén ilyen mutatók lehetnek² pl., hogy az elemzést végzők közül ki milyen elismerést kap, megkapja-e a tudományos fokozatot, pályázatot, az elemzők milyen elismerésben részesülnek, előléptetik-e őket, díjat kapnak-e, a társadalom a gazdasági elemzések eredményeként mennyi hasznosítható új tudományos eredményt kap stb.

A szakértők közt egyetértés alakult ki azonban abban, hogy esetünkben a bár-hogy értelmezett minőség megítélése – a jelzett igénykielégítés mérésének elkerülhetetlen bizonytalansága miatt – többnyire nehéz és szubjektív, így a minősítés során legtöbbször valamely közelítő eljárást kell alkalmazni, pl. azt kell ellenőrizni, hogy a minősítésre váró „objektum” eleget tesz-e bizonyos általánosan elfogadott megfelelőségi követelményeknek [Veress et al., 2005]. Nincs azonban egységes álláspont sem e követelmények mibenlétéről, sem a kívánatos minősítési eljárás számos jellemzőjéről. A friss viták jó összefoglalását adja pl. *Csaba, Szentes és Zalai* [2014].

Ugyanakkor a mindenki számára világos osztályozási, cikkbírálati, tudományos minősítési gyakorlat kialakítása is, és az oktatási intézmények legalább közelítőleg egységes követelményeinek megteremtése³ is fontos lenne. A továbbiakban tehát elsőként azt részletezzük, melyek azok a követelmények, amelyeknek a teljesítése jól jellemezheti egy gazdasági írás színvonalát. Majd arról szólunk, hogy milyen az a minősítési eljárás, amelytől valóban a felvázolt követelményrendszer szerinti értékelés várható. S azt reméljük, hogy nézeteink nyilvánosságra hozatalával elősegíthetjük, hogy javuljon mind maguknak a tervezett vagy folyamatban levő vizsgáldóságoknak, mind az elkészült beszámolók, közlemények értékelésének a színvonalára.

Mondanivalónkat egyrészt évtizedes oktatási, dolgozatértékelési, cikkbírálati stb. gyakorlatunk tapasztalataira, másrészt e tapasztalatok és a szakirodalom egybevetésére alapozzuk.

2. A GAZDASÁGI ELEMZÉS SZÍNVONALÁT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

2.1. AZ EREDETISÉG JOGI KÉRDÉSEI

Az irodalom, a tudomány és a művészet szinte⁴ minden alkotásával szemben (még a felsőfokú oktatásban résztvevők dolgozatai esetén is) világszerte alapvető követelmény, hogy érvényesüljenek bennük a *szerzői jogok* védelmének követelmé-

2 Gazdasági írások esetében nem állnak rendelkezésre minőségük „mérésére” alkalmas mérőszámok. Értékelésük így csak sokban szubjektív minősítéseken (megítélésen) alapulhat.

3 Aligha állítható pl., hogy nincs kapcsolat a jelzett követelményrendszer bizonytalansága, illetve egyetemeink színvonalának meglehetősen kedvezőtlen nemzetközi értékelése [lásd: IMD, 2014; Berács et al., 2014] között.

4 A kivételekről nincs (s valószínűleg nem is készíthető) teljes körű felsorolás. A mondat elején említett három írásműtípus kivételeit azonban az 1999. évi LXXVI. törvény tételesen felsorolja.

neyi, kiemelten: *se egészében, se (nagyobb) részeiben ne készüljenek róluk másolatok.*

A szerzői jogokat a magyar (de EU harmonizált) 1999. évi LXXVI. törvény rögzíti. Legfontosabb rendelkezései a következők:

- 12. § (1) A szerzőt megilleti a jog, hogy művén és a művére vonatkozó közleményen ... szerzőként feltüntessék. A szerzőt a mű részletének átvétele, idézése vagy ismertetése esetén is meg kell jelölni.
- 16. § (1) A szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének ... bármilyen felhasználására.
- 34. § (1) A mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti. ... (5) Könyvként kiadott mű egyes részei, valamint újság- és folyóiratcikkek ... a köz- és felsőoktatási vizsgákhoz szükséges példányszámban többszörözhetők.
- 9. § (2) A szerző személyhez fűződő jogait nem ruházhatja át, azok másként sem szállhatnak át és a szerző nem mondhat le róluk.
- 31. § (1) A szerzői jogok a szerző életében és halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben.

Az idézetek, a hivatkozások, az irodalomjegyzék persze nem sértik az eredetiség követelményét sőt, közlésük hangsúlyozottan ajánlható; ha pedig valamely már publikált ismeret említésre került, akkor a forrás megjelölése a fenti jogszabályok értelmében kötelező is. *Az eredetiség terén problematikus – jogsértő – műveknek tehát semmilyen érték nem tulajdonítható*, ezeket tehát a további értékelésből automatikusan ki kell zárni. A jogsértés, az ún. *plágium* megállapítását az IKT (pl. a SZTA-KI által kifejlesztett KOPI program) nagymértékben segítheti. Mindezek ellenére korunkban távolról sem kivételes, s a magyar gazdaságban is elterjedt gond a szerzői jogok megsértése, és a visszaélésekkel kapcsolatosan olykor a közvélemény is túlzottan „megértő”. Annak ellenére is, hogy a plágium mindig veszélyes, hiszen ilyen ügyek már jól ismert közszereplők karrierjét is tönkretették (amire ezúttal konkrét példákat nem említünk).

2.2. TARTALMI ELVÁRÁSOK

A társadalom az eredetinek minősült írásokkal szemben mindenek előtt tartalmi követelményeket (elvárásokat) támaszt. Ezek többnyire szigorúak – bár egyesek időnként változnak.

- a) Hozzávetőleges egyetértés van abban, hogy egy jó dolgozatnak, szakcikknek mit kell tartalmaznia. Nevezetesen: a szerzőnek a bevezetőben (1) indokolnia kell a témaválasztást, közölnie kell a főbb fogalmak definícióit⁵ és vázolni kell a közölt vizsgálat módszereit. Majd a tárgyalás során meg kell fogalmaznia (2) a témakör-

5 A logika elvei szerint a definíciónak két eleme van: előbb rögzíti, hogy a meghatározni kívánt fogalom milyen nagyobb fogalmi körbe tartozik, majd megfogalmazza, hogy e fogalomnak melyek az adott kör más elemeitől eltérő sajátosságai.

ben már ismert legfontosabb tényeket, állításokat (esetleg a nyitott kérdések leírását is), (3) részletesen ismertetnie kell a szerző saját munkáját, valamint ennek eredményeit, és (4) ez utóbbiakat alá is kell támasztania. Végül (5) át kell tekintenie a lehetséges következtetéseket, javaslatokat.

A szerzők ezen elvárásokat sem mindig teljesítik. Sokszor már a definíciók is problematikusak. Korábban pl. elterjedt a közjavaknak az a meghatározása, amely szerint e javak társadalmilag hasznosak, de csak közpénzből létesíthetők és tarthatók fenn (mivel az ún. *potyautasok* – a szolgáltatást fizetés nélkül igénybe vevők – miatt nem működtethetők nyereségesen). R. Coase [1974] azonban hibásnak találta e definíciót, mivel megállapította, hogy a közjavak gyakran hivatkozott példáit, azaz az első angol világítótornyokat magánszemélyek alapították, igen nyereségesek voltak, s épp a túlzottnak ítélt nyereségességük miatt államosították őket (mert úgy vélték, hogy a magas „kikötői” illeték gátolja a kereskedelem fejlődését).

A tanulmányi célokra készült dolgozatoknak típushibája a vizsgált téma irányadó szerzőivel, elméleteivel kapcsolatos tájékozatlanság: ezen írások szerzői olykor figyelmen kívül hagynak, máskor hivatkozás nélkül, vagy napjaink forrásaira (pl. egy tankönyvre) utalva közölnek akár évezredes megállapításokat is. Az ilyen és ezekhez hasonló melléfogások nyilván rontják a mű színvonalát.

Előfordul továbbá az is, hogy a mű valójában *nem tartalmaz valós tényeket*, állításokat, hiszen összeállítására csak tanulmányi, vagy publikációs kényszer miatt került sor, s készítője nem tudott, vagy nem mert érdemi vizsgálati célt kitűzni (az „elemzés” pl. csak egyetlen vállalat könyvelési adatait, vagy egy kisebb-nagyobb, nőtt-csökkenet jellegű statisztikai összehasonlítást közöl az okok, a hasonló teljesítmények, vagy a következmények stb. jelzése nélkül). Még gyakoribbak a minden bizonyítási kísérlet nélkül állításokat megfogalmazó írások. Nyilvánvaló pedig, hogy a semmitmondó elméletek, eszme-futtatások, elemzések értéktelenek (s így elfogadhatatlanok), és a nem bizonyított állításoknak is csak kivételes esetben van értéke (pl. ha elsőként közölnek valamely nehezen bizonyítható megállapítást).

- b) Bár erről olykor az indokoltnál kevesebb szó esik, döntő követelmény az írásmű *valóság-hűsége*. A valótlan tartalmú írásoknak több típusa is megkülönböztethető.
- Világszerte, s Magyarországon is sajnálatosan gyakoriak az *etikai* (más szóhasználat szerint: erkölcsi) *szempontokból kifogásolható* elemzések is. S e követelmény teljesítése – a gazdasági etikával kapcsolatos gyakori fenntartások ellenére – legtöbbször viszonylag könnyen ellenőrizhető is. Sokszor tehető fontos megállapítások a vizsgálati céloknak, az elemzés használhatóságának, tényleges hasznának elemzésével is. Ideális esetben egy tudományos minősítés céljából készített elemzés célja nem a tudományos fokozat megszerzése, hanem valamely új, társadalmi hasznot eredményező új tudományos eredmény közreadása. Így elmondhatók a következők:
 - Etikusnak minősül minden olyan írás, amely valóban *a valóság feltárása* céljából született.

- Általában nem vitatható azon művek etikusa mivolta sem, amelyek készítésének (valós) célja *megfelel a társadalom érdekeinek* (azaz amely vizsgálódások pl. a jólétnek, sőt jóllétnek,⁶ a nemzetgazdasági vagy térségi teljesítmény (GDP) emelésének, fenntartható voltának, a gazdasági egyensúly megőrzésének vagy javításának a lehetőségeit keresik). Legtöbbször ugyancsak elfogadható, ha egy írás a vállalati nyereség vagy „érték”⁷ gyarapításának útjait-módjait kutatja (de a jelzett célok megvalósítását szolgáló eszközök hibás megválasztása, miként alább kifejtjük, felülírhatja ezt a megítélést).
- Egyértelműen etikátlan viszont minden *önérdek miatt torzított* állásfoglalás. Ma is érvényes pl. a 2000 éves indiai (szanszkrit) *Pancsatantrának* az elvtelen hízélgést, valamint a „kincstári optimizmust” elítélő iránymutatása. Nincs mentség pl. sem a valamely pozíció megszerzése vagy megtartása, sem akár az újraválasztás érdekében megfogalmazott rózsaszínű jövőképekre. Hiszen az esetek többségében éppen az ellentétes gyakorlat, a problémák, hibák feltárása volna fontos (mivel a vezetélemélet közismert tétele értelmében a hiba feltárása és kijavítása a szervezeti „tanulás” fő formája lehetne [lásd Argyris, 1976]).
- Ugyancsak etikátlanok az *érdekcsoportok küzdelmei keretében* megfogalmazott valótlan állítások (amelyekkel szintén gyakran találkozhatunk a gazdasági elemzésekben is). Többnyire nem tekinthető pl. „baráti szívességnak” sem a táborbeliek műveinek feldicsérése, sem a más táborba tartozók műveinek elhallgatása, vagy ledorongolása. Tanulhatnánk a közelmúltból. Hiszen ma már nyilvánvaló, hogy súlyosan károsította társadalmunkat pl. az, hogy a Rákosi-korban politikai indokokkal megvonták *Heller Farkas* európai hírű közgazdászunk akadémikusi címét és lehetetlenné tették hogy oktasson, valamint hogy hasonló okokból *Szelényi Ivánt* még az 1970-es évek elején is az ország elhagyására kényszerítették a később világszerte elismert, *Konrád Györggyel* közösen írt [1978] műve miatt. Ezért elítélendő a szekértábor-érdekek által motivált egyoldalú írások.

A cél elfogadása azonban, amint előbb jeleztük, önmagában nem elég a kedvező értékeléshez. Gyakran nem helyeselhető ugyanis az a *N. Machiavellinek* tulajdonított elv, hogy a cél szentesíti az eszközt. A megfelelőeknek vélt célok megvalósulása érdekében szorgalmazott, de egyes személyek, csoportok számára káros ajánlások (az ilyeneket rögzítő művek) megítélése azonban olykor igen nehéz. Számos közgazdász tartja pl. célszerűnek a nagy – hangsúlyozottan igen nagy – vagyonok valamely (így örökösödés esetén történő) megadóztatását, de az érdekeltek többsége elutasítja ezt az állásfoglalást, és további viták forrása az is, hogy mekkora az igen nagy vagyon. Még nehezebben értékelhetők a tömeges migrációval kapcsolatos nézetek; nyilvánvaló ugyan, hogy az éhezőknek segíteni kellene, de ma senki nem tudja, hogy a fejlett államok lakosai miként segíthetnék érdemben a náluk legalább kétszer nagyobb és növekvő létszámú szegényeket stb.

6 A jólét az életszínvonal anyagi tényezőinek magas színvonalára, a jóllét a nem anyagi tényezők (pl. szabadság, demokrácia) kedvező alakulására is utal.

7 A szakirodalom a vállalat értékét leggyakrabban a *piaci* értékkel, azaz azzal az értékkel azonosítja, amelyért a cég eladható.

Egyes valótlan állításokat pedig a törvény is tilt – és olykor büntet is. Semmiképp nem értékelhető pozitívan tehát sem az az írás, amely valamely vagyontárgyak (pl. föld, palota) értékét a valóságosnál alacsonyabbnak tünteti fel, sem az, amelyik egy (pl. autópálya-építési) munka költségeit becsüli alul, sem az, amelyik egyes ráfordítások hozamait (pl. egy tervbe vett metróvonal várható utasforgalmát) a valóságosnál magasabbnak prognosztizálja.

A torzított (nem valóságghű) állítások, következtetések egyértelműen rontják tehát az elemzés színvonalát, s a lényeges pontokon valótlan írások értéktelenek.

- c) De fontos tartalmi elvárás a választott *téma jelentősége, időszerűsége* is. A gazdasági elemzések készítője és értékelője ezért egyaránt jelentős erőfeszítéseket takaríthat meg, ha már munkája elején tisztázza, hogy a vizsgálódás mennyiben aktuális. S az e kérdést illető válaszadást többnyire nem nagyon gátolja, hogy a téma jelentőségének, időszerűségének kritériumai nem tisztáztak. A vizsgálódás ugyanis időszerűnek minősíthető, ha a korabeli sajtó és/vagy a szakirodalom széles körűen vitat a választott/tárgyalt témával kapcsolatos valamely állítást. De időszerű akkor is, ha vizsgálata a gazdaság olyan sajátosságára mutathat rá, amelynek jellemző volta nem közismert (vagy, bár valószínű, de nem bizonyított), ugyanakkor illeszkedik a már meglévő tudáshoz. Fontos pedig különösen akkor, ha az elemzés olyan állításokat, következtetéseket is közöl, amelyek elősegíthetik a gazdaság hatékonyabb működését (pl. követésre méltó best practice-t, felszámolásra váró problémát, vagy kerülendő hibát tárnak fel). Az adott időszakban *lényegtelen* vizsgálódások értéke pedig mindig vitatható.

A gazdasági elemzések tartalmi kérdéseinek a korrekt⁸ elbírálása azonban *jelentős szakmai tájékozottságot* (és olykor óvatosságot, vagy, pl. politikai okokból, bátorságot is) *igényel*. Egyrészt az sem ritka ugyanis, hogy a szerző művében elismerésre méltó célt jelöl ki, majd elemzésében meg se kísérli az ennek eléréséhez valóban szükséges vizsgálódást. *Krugman* és *Obstfeld* [2003] szerint pl. még a mai mainstream gazdaságelmélet is széles körben tartalmaz a gyakorlattal semmilyen kapcsolatban nem álló eszmefuttatásokat, téziseket, ajánlásokat. Másrészt a tudománytörténet ismer olyan példákat is, amikor egy kutatás gyakorlati értéke csak hosszú idővel eredményeinek a felismerés után derül ki (a közgazdaságtan területén ilyen volt pl. az 1991 évi Nobel-díjas R. Coase-nak 1937-ben publikált elmélete a tranzakciós költségekről). De, miként ezt az elmúlt évtizedek számos magyar esete is szemléltetheti, az is előfordul, hogy a szerző művében – leginkább valamely okból veszélyes mivolta miatt – elhallgatja, vagy el is tagadja igazi mondanivalóját (e „technika” elsősorban a diktatúrákban gyakori; lehetőségeit jól jellemzi pl. *Benedek István* [1957] pszichológiai tanulmányának megírt kitűnő társadalomkritikája). A minősítőnek pedig fel kell ismernie az ilyen és ezekhez hasonló típusokat és értékelésében figyelembe kell vennie sajátosságait.

⁸ A hamis bíró jelenségét már a csaknem 3000 éves mózesi törvények is ismerték – és büntették. A gazdasági vizsgálatok elfogult, sőt, hamis minősítése ennek ellenére ma sem ritka. Szomorú tudománytörténeti példáit olvashatjuk pl. *Wapshott*nak a *J.M. Keynes* és *F. Hayek* múlt századi vitáját részletező művében [2011].

2.3 AZ ELEMZÉSI MÓDSZEREK CÉLSZERŰSÉGE

A tudományágak fejlődése során *a valóság megismerésének*, illetve *az állítások alátámasztásának* sokoldalú eszköztára, s a különböző „technikák” célszerű alkalmazásának számos követelménye is kialakult.

- A bizonyításnak két módja van: az *indukció* az egyes (empirikus) megfigyelések nyomán általánosítható állításokat, a *dedukció* az általános elmélettel egyező részletmegállapításokat tekinti igazaknak. Miként azonban már a XIX. századi módszertani vitákban [lásd pl. Heller, 1937: 318–322. oldal] megállapítást nyert, a legtöbb gazdasági ismeret (a társadalmi folyamatok bonyolult valószínűségi jellege miatt) *csak tendenciájában* igaz, általános nézet, hogy a gazdasági állítások csak akkor tekinthetők helytállóaknak, ha mind induktív, mind deduktív módon valószínűsíthetők. A társadalomtudományok esetében az empirikus információk többnyire az erre hivatott könyvelésből és statisztikákból, egyes szakirodalmi állásfoglalásokból, matematikai modellelemzésekből származnak, de a megfigyelések információi sokszor inkább példák, esettanulmányokból, a témára vonatkozó interjúkból, felmérésekből stb. nyerhetők (e technikák részletesebb leírását lásd pl. *Ghauri és Gronhang* [2010], illetve *Babbie* [1998] művében).
- Az indukciós általánosítás mindenkor csak szigorú feltételek megléte esetén megalapozott: csak akkor vitathatatlan, ha reprezentatív „minta” tapasztalatain alapul, azaz mintánk egyes egyedei (1) a vizsgált téma szempontjából azonos jellegű egyedekből álló alapsokaságból (2) véletlenszerűen és (3) elegendő számban kerültek kiválasztásra. E feltételek társadalomtudományok esetén ritkán teljesülhetnek, ezért az általánosítási törekvések során mindenkor nagy körültekintéssel kell eljárni. Az általános érvényűnek mondott állítás *cáfolatához* viszont *egyetlen* (!) ún. *ellenpélda* is elég.

Bár a vázolt elvek közismertek és általánosan elfogadottak, a gazdasági dokumentumok igen gyakran vetnek fel módszertani gondokat. Elterjedt pl. a felesleges módszertani csillogás; így nem ritka, hogy egy elemzés „bizonyításként” igen bonyolult fegyvertárat vonultat fel, miközben az igazolni kívánt állítás nyilvánvaló (vagy az anyagban igazolást igénylő állítás nincs is). *Önmagában a technika nem növeli azonban az adott mű értékét.*

De gyakori a különböző igazolási technikák hibás alkalmazása is. Különösen éles viták kereszttüzeiben álltak, s állnak a gazdaságmatematikai modellek.⁹ Kétségtelen ugyan, hogy egyes (elsősorban mikroökonómiai) alkalmazásaik iránymutatásának helyessége vitathatatlan, sőt, olykor pótolhatatlan, de egyes esetekben a mikroszfé-
ra kalkulációi sem fogadhatók el.¹⁰ A legtöbb makroökonómiai modell pedig sok olyan „egyszerűsítő” feltételezést tartalmaz, amelyek a gazdasági gyakorlatban nem teljesülnek, így tehát a belőlük levonható következtetések sem bizonyító erejűek

9 A sztálinisták egyaránt elutasították pl. mind a gazdaságmatematikai, mind a szociológiai módszereket.

10 Az utóbbiakat figurázza ki pl. *N. Parkinson* [1975], amikor egy értekezés hatékonyságának a megállapításához olyan modellt ajánl, amelyben a megbeszélés során körülült asztal centiméterben megadott hosszúsága is lényeges tényező.

[lásd pl. Kornai, 1971]. Az említett következtetések közismert példája *Nyikita Hruscsov*nak az 1960-as években elhíresült azon prognózisa, amely szerint a Szovjetunió gazdasági teljesítménye az 1980-as évekre eléri az USA-ét.

Sok esetben találhatók hibák azonban más empirikus vizsgálatok bizonyítási eljárásaiban is, így gyakori, hogy az elemző valamely nem reprezentatív mintájú felmérés eredményeiből von le általános következtetéseket, korrelációs kapcsolat alapján állapít meg ok-okozati viszonyt stb.

2.4. A GAZDASÁGI ELEMZÉS EREDMÉNYÉNEK ÚJDONSÁGA

A gazdasági elemzésektől, disszertációktól, szakkikkektől az eddig vázolt követelmények teljesítésénél többet – szokásos megfogalmazásban: *kutatási eredményeket* is – várhatunk. Ez nagy súlyú követelmény. A szokásos definíció szerint ugyanis a kutatás-fejlesztés (k+f, Research and Development, R&D) „... az a rendszeresen végzett alkotó munka, amelynek célja az ismeretanyag bővítése ...” [OECD, 2002], és így a minősítésnél azt kell eldönteni, hogy *a kutató törekedett-e, illetve tudott-e új ismereteket feltárni*.

Az emberiség rendelkezésére álló ismeret szinte végtelen, s elődeink szinte mindent publikáltak is már. Így általában igen nehéz újat mondani (s még nehezebb új, az előzőkben rögzítetteket is kielégítő, kiemelten fontosnak ítéltető állítást megfogalmazni). A gazdasági elemzések számára legtöbbször csak a gazdaság egy-egy adott időpontbeli jellemzőjének az elemzése kínál esélyt arra, hogy új eredményt várhassunk (e témáról ugyanis korábban legfeljebb előrejelzések voltak adhatók).

Műszaki témákban az újdonság megítélése a szellemi tulajdonvédelem évszázados hagyományaira,¹¹ és gazdag szabadalmi¹² dokumentációtárakra épül. Gazdasági tárgykörök esetében azonban nem áll rendelkezésre hasonló információbázis. A gazdasági állítások újdonságát ezért az értékelőknek, bár az internet némi segítségével, de végül is jórészt saját ismereteik alapján kell megítélniük. A tudományos minősítésnél az illetékes bizottság több-kevesebb nehézséggel meg is fogalmazza, miket vél a disszertáció „újszerű” eredményeinek. Ezen „eljárást” azonban sokan túl szubjektívnek ítélik, így nem ritka, hogy a fokozat odaítélésénél a publikációk és az e közleményekre hivatkozó munkák száma az újdonságvizsgálat eredményeinél nagyobb súllyal esik latba (az utóbbi mutatók közismerten nagy hibahatárai ellenére).

A vázoltak miatt a gazdasági kutatások (és disszertációk) minősítésénél sokszor okoz nagy gondokat az új állítások feltárása (elismerése). Persze ezúttal is könnyebb az az eset, amikor a szerző rögzíti ugyan, hogy munkájával új ismereteket kíván sze-

11 Az első szabadalmi törvényt 1624-ben Angliában fogadták el. Már *J. Watt*, a gőzgép feltalálója is szabadalmaztatta alkotásait az 1780-as években.

12 A szabadalom (patent) maximum 20 évig (a vegyipar és gyógyszeripar területén meghatározott esetekben 25 évig) kizárólagos jogot ad a „találmány” hasznosítására, gyártására, forgalmazására az adott ország(ok) területén. A szabadalmakról szóló 1995 évi 33. törvény 1. §-a szerint a technika bármely területéről származó találmány szabadalmaztatható, ha (1) új, (2) feltalálói tevékenységen alapul, s (3) leírása alapján iparilag alkalmazható.

rezni, de alkalmazott módszerei nem igazolják e törekvés valós mivoltát; pl. vagy fel sem méri a vizsgálat kezdetén rendelkezésére álló tudást (azaz nem tekinti át pl. a szakirodalmat), vagy csak szakirodalmat ismertet, vagy modellt alkot a valóságnak való megfelelés igazolásának a kísérlete nélkül stb. Mindettől aligha várhatók ugyanis új ismeretek. A valóban magas színvonalon elkészített (kiemelten: az elemzés valóság-hűségére és új elemeire rámutató) egyes kutatási koncepciók, illetve beszámolók esetén azonban még a téma legjobb szakértői is csak jelentős bizonytalansággal konstatálhatják, hogy a megállapítások tényleg tükrözik-e a gazdasági gyakorlat tényleges jellemzőit, összefüggéseit, illetve hogy az adott vizsgálódás valóban ígér(t)-e új ismereteket, tudott-e ilyeneket feltárni.

2.5. FORMAI ELVÁRÁSOK

Végül nem hagyható említés nélkül a *formai* problémákat felvető dolgozatok gyakorisága sem. Az aránytalan szerkezet, a zavaros tartalom, a rossz fogalmazás stb.¹³ természetesen csökkenti a mű értékét – de e gondokkal itt nem kívánunk foglalkozni.

2.6. AZ ELEMZŐK/ELEMZŐ SZERVEZETEK TELJESÍTMÉNYÉNEK JELLEMZÉSE

A gazdasági elemzések bírálatának nehézségei, és az elemzők/elemző szervezetek értékelésének problémái miatt sok minősítés megkísérli e munka „egyszerűsítését”. A tudományos disszertációk értékelése során több nagy nemzetközi összehasonlítás¹⁴ pl. törekszik a teljesítményt (többek között) a publikációknak, illetve a publikációkra hivatkozásoknak a számával jellemezni, és olykor, pl. folyóiratcikkek egyedi értékelésénél figyelembe veszi – az *A, B, C* kategóriás és egyéb folyóiratokat megkülönböztetve – a kiadványoknak tulajdonított színvonalat is. A magyar kutatók tudományos minősítése ennél is szigorúbb, ma már jórészt csak a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) rögzített információkat fogadja el.¹⁵ Az ilyen módon elkészített minősítéseknek vitathatatlan információs értékük van, nem elhanyagolhatóak azonban hibahatáraik sem. Olykor nézeteltérések vannak azt illetően is, hogy egy mű mikor (pl. a kiadó milyen jellemzői esetén) ítélné könyvnek, s mikor nem, vagy hogy egy számításba vehető publikáció minimum hány oldal, illetve hogy valamely adott témában melyek az *A, B* kategóriás folyóiratok. Még több baj van a hivatkozásokkal, különösen amióta közismert, hogy számuk fontos lehet; egyes „tudományos” szekértáborok tagjai ugyanis egyrészt előszeretettel hivatkoznak táborbeli társaik műveire, másrészt kerülnek a más táborokba tartozók említését stb.

13 E követelmények kiváló összefoglalását adja *Eco* [1977].

14 Lásd pl. a világhírű IMD-kiadványt [2012].

15 Ez az MTMT nehéz kezelhetősége miatt kemény elvárás. A nehézségek irracionális jellegét jól jellemzi az is, hogy egy könyv regisztrációjakor egy felsorolásban ellenőrizni kell a kiadó elnevezését; s bár a felsorolás általában feltünteteti a kiadó székhelyét is, ezt további kérdés-felelet lépések során újra be kell írni a rendszerbe.

De növelik a nehézségeket a folyóiratok olykor erőteljes témapreferenciái is. Egyetérthetünk pl. Csaba Lászlóval [2013] abban, hogy csak azért, mert a gyakorlatban dolgozó magyar közgazdászok nem az USA-ban időszerű témákon, hanem „mezítlábas” hazai problémákon dolgoznak és ezekről nem az USA-ban megjelenő folyóiratokban publikálnak, műveik még nem tekinthetők alacsony színvonalúaknak. S mert mindezen megfontolások nem mindig érvényesülnek a disszertációk, szakcikkek, személyi teljesítmények stb. különböző célú bírálataiban, *Török Ádámmal* [2013] együtt állíthatjuk azt is, hogy *a minősítések gyakran egyoldalúak* (olykor kifejezetten hamisak is).¹⁶

3. A GAZDASÁGI ELEMZÉSEK MINŐSÍTÉSE

A gazdasági elemzések magas színvonalú bírálati rendszerének kialakítása során nem csak a minősítési szempontok meghatározása fontos tennivaló. Ugyanilyen jelentősége van a *minősítési eljárások* helyes kiépítésének. Választ kell adni pl. a következő kérdésekre is: A minősítésben mi a kormányzat, és mi a civil szféra szerepe? Mely szerv határozza meg a minősítés célszerű (követendő) eljárásait és szabályait? Kik vehetnek részt a minősítésekben? Kinek mi itt a szerepe? Mely szervek és személyek ellenőrizhetik az eljárásokat? Stb.

3.1. AZ ÉRTÉKELŐ ELJÁRÁS FÁZISAI

Napjainkban egyre több szakértő a gazdasági írásokkal kapcsolatban *két lépésben történő minősítési eljárás* kialakítását tartja célszerűnek.

Álláspontjuk szerint az *első fázisban* azt kell megvizsgálni, vannak-e az értékelésre váró írásnak a visszautasítását elkerülhetetlenné tevő jellemzői. Ez az ún. *megfelelőségmegállapítás* azt tárja fel, a mű eredetinek tekinthető-e, tartalmaz-e valóság-hű és időszerű megállapításokat, elfogadható-e ez utóbbiak bizonyítása; s a disszertációktól és szakcikkektől meg kell követelni azt is, hogy legyenek benne újak ítéltető vizsgálati eredmények is. Ha ezen szempontok bármelyikénél negatív megállapítás születik, az írást el kell utasítani. Nincs mód tehát arra, hogy a kizáró megfontolásokat más szempontok „semlegesítsék” (tehát hogy pl. az áttekinthetetlen mondanivalójú elemzést elfogadják valamely rafinált módszer alkalmazására hivatkozva).

A *második lépésben*, azaz az előzőekben megfelelőeknek ítélt írások értékelésénél *részleteiben kell megítélni* a művek színvonalát. A munka során a 2. fejezetben részletezett valamennyi tényezőre ki kell térni. A megállapítások súlyozása persze elkerülhetetlen, hiszen nem lehet azonos súlyúnak tekinteni pl. valamely tartalmi hibát s pl. egy formai botlást. A súlyozás módját azonban célszerű az értékelő személyre, illetve bizottságra bízni.

¹⁶ A szekértáboroknak az OTKA-ban kialakult szerepéről lásd pl. Pálincás József cikkét [2014].

3.2. A FOLYAMATOK IRÁNYÍTÁSA

Nyilvánvaló, hogy a vázolt minősítési eljárás kialakítása számos intézmény és személy együttműködését teszi szükségessé – s így a közreműködők *irányítása* sem elhanyagolható.

A gazdasági elemzéseket minősítő szervezet (tudományos minősítő bizottság, folyóirat szerkesztőbizottsága, pályázat bírálóbizottsága stb.) akár kimondatlanul, akár kimondott módon, adott értékrenddel rendelkezik. A gazdasági elemzéseket minősítő szervezet értékrendjétől függ, hogy a gazdasági elemzés folyamatában és annak alkalmazásában érdekelték igényei megegyeznek-e pl. a minősítő szervezet, illetve a társadalom értékrendjével, s az, hogy a minősítő mely érdekelték milyen igényét kívánja kielégíteni. Ebből következően a gazdasági elemzés folyamatának és alkalmazásának tényleges minősége attól függ, hogy a gazdasági elemzéseket minősítő szervezet ténylegesen mely érdekelték milyen igényét elégíti ki. Kívánatos azonban, hogy az értékelések elsősorban a társadalmi érdek megfontolásain alapuljanak.

Bár a magyar felsőoktatási intézmények önállóak, a minőségügyet illetően az oktatás területén elsősorban a minisztérium az illetékes. Mégis hiba lenne, ha a tanulói/hallgatói teljesítmények megítélésénél elsősorban „hivatali” (adminisztratív) megfontolások érvényesülnének, s nem, vagy nem a kellő súllyal vennék figyelembe *a potenciális munkaadóknak*, azaz az „érdekelték” (stakeholderek) egyik legfontosabb csoportjának *az elvárásait*. Ezért gazdasági diplomamunkák minősítésénél jelentős szerepet kellene juttatni a munkaadói érdekképviseleteknek (kamaráknak stb.), s meg kellene teremteni e szerepvállalás anyagi feltételeit is. Talán nem ördögtől való továbbá *az értékelési követelmények akár országos egységesítésének* az ötlete sem.

A tudományos minősítésekben, illetve a publikációk értékelésében résztvevők célszerű köre a fentiekhez hasonló. Csak a gyakorlat megfontolásainak az érvényesítésétől várható ugyanis az *indokolatlan elméletieskedés* visszaszorítása.

A sikeres bírálatnak előfeltétele a bírálók tájékoztatása arról, hogy pontosan melyek a bírált elemzések minősítésével kapcsolatos szabályok, „elvárások”. Úgy tűnik, a magyar gazdaságban ennek során olykor egyáltalán nem felesleges a bírálókat arra emlékeztetni, hogy az előző pontban vázolt *valamennyi követelmény* (s nem csak pl. a mutatós módszer preferálása) *fontos*.

Igen hasznos az is, ha időnként mód van arra, hogy a (rendszeres) bírálók egyzettség, kicseréljék általános – tehát nem az egyes konkrét ügyekre vonatkozó – tapasztalataikat.

Kiemelkedően fontos a bírálati folyamatok időszakonkénti – és eredményorientált – ellenőrzése is. Diplomadolgozatok esetén pl. összevethetők a bírálók által adott véleményeknek, illetve a záróvizsga-érdemjegyeknek az átlagai. PhD-dolgozatok esetén áttekinthetők az átlagos minősítéseknek, illetve az adott munkák nyomán közreadott publikációknak és ezek hivatkozásainak az adatai.

Ugyanakkor azzal is mindig számolni kell, hogy a tárgyalt minősítésekhez gyakran nem adhatók általános szabályok. Egyrészt soha nem hagyhatók figyelmen kívül az ellenérdekelték, így mindig törekedni kell a kívánatosnak megfelelő érdekviszonyok kialakítására is. Másrészt tudomásul kell venni *McGregor* [1960] figyelmezte-

tését, amely szerint a tárgykörben két irányzat van, az ún. X elmélet, amely szerint az emberek lusták, irányítani, s ha nem megfelelően tevékenykednek, büntetni kell őket, s az Y elmélet, amely szerint a többség, ha egyetért tennivalóinak célszerűségével, szívesen dolgozik, s teret kell hagyni az önálló cselekvésnek is. Ezért a célszerű megoldásokat mindig a konkrét helyzet konkrét adottságaihoz igazítva kell kialakítani.

Meggyőződésünk tehát, hogy a minősítés színvonala szempontjából igazából *a bírálók a kulcsfontosságúak*. Okvetlenül elvárható tőlük a megítélni kívánt elemzés témájának kellő ismerete is (hiszen, mint jeleztük, csak igen szerény támogatást kapnak a vizsgálat fontosságának – pl. a várható eredmények piacképességének – s a tételek újszerűségének a megállapításához). A konkrét véleményezéseknél mindig lényeges *a bírálók függetlenségének a megteremtése* (azaz annak a lehetővé tétele, hogy a bíráló a saját véleményét rögzíthesse).

De mindennél fontosabbak az *etikai követelmények*. A bírálóktól el kell(ene) várni ugyanis, hogy munkájuk során ne személyes érdekeiket, illetve ne valamely „szekértábornak” – pl. kutatói érdekcsoportnak, egyetemnek, eszmetársaknak – a meg gondolásait,¹⁷ hanem a társadalom egészének az érdekeit tartsák szem előtt. S e személyi elvárások teljesülését szervezési technikákkal, pl. akár egyidejűleg 3–5 bíráló felkérésével, a rendszeres bírálók rotációjával, az írásos bírálatok megkövetelésével és az elkészült dokumentumok megőrzésével stb. is segíteni kell(ene).

IRODALOM

- Argyris, C. (1976): Single-Loop and Double-Loop Models in Research and Decision-Making. *Administrative Science Quarterly* 21(3): 363–375.
- Babbie, E. (1998): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó.
- Benedek I. (1957): *Aranyketrec*. Bibliotheca.
- Berács J. – Derényi A. – Kováts G. – Polónyi I. – Temesi J. (2014): Magyar felsőoktatás II. *Köz-Gazdaság* 10(2).
- Coase, R. H. (1974): The lighthouse in economics. *Journal of Law and Economics* 17(2). Magyarul: A vállalat, a piac és a jog. Nemzeti Tankönyvkiadó. 2003; A világítótorony a közgazdaságtanban c. fejezet (255–290. oldal).
- Csaba L. (2013): Kérdőjelek a közgazdaságtanban és oktatásában. *Közgazdasági Szemle* 60(1).
- Csaba L.-Szentés T.-Zalai E. (2014): Tudományos-e a tudománymérés? *Magyar tudomány* 2014(4).
- Eco, U. (1997): *Come si fa una tesi di laurea*. Fabbri, Milano. Magyarul: *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* Kairosz
- Európai Minőségügyi Szervezet Magyar Nemzeti Bizottsága (1998): *A minőségügy nemzetközi értelmező szótára*. Budapest.

¹⁷ A szekértáborérdekek változatos okaira számos példa található. Már Hérodotosz leírta az ókorban, s Arisztotelész hivatkozta is, hogy a hatalom megőrzésének hatékony módja az átlagból kiemelkedők (a potenciális versenytársak) elhallgattatása. Az SI faktor (a sárga irigység) a magyar közbeszéd ismert fordulata stb.

- Ghauri, P.–Gronhang, K. (2010): *Research Methods in Business Studies*. Prentice Hall. Magyarul: *Kutatásmódszertan az üzleti tanulmányokban*. Akadémiai Kiadó.
- Heller F. (1937): *Közgazdasági lexikon*. Grill.
- IMD (Institut for Management Development) (2014): *World Competitiveness Yearbook 2014*. Lausanne.
- Kline, S. J.–Rosenberg, N. (1986): An Overview of Innovation. In: Landau–Rosenberg (szerk.): *The Positive Sum Strategy. Harnessing Technology for Economic Growth*. National Academy Press, Washington.
- Kornai J. (1971): *Anti-equilibrium*. KJK.
- Krugman, P.R.–Obstfeld, M. (2000): *International economics*. Addison Wesley. Magyar kiadás: *Nemzetközi gazdaságtan*. Panem. 2003.
- McGregor, D. (1960): *The Human Side of Enterprise*. McGraw-Hill.
- OECD (2002): *Frascati Manual. Proposed Standard Practice for Surveys of Research and Experimental Development*. OECD, Paris.
- Pálinkás J. (2014): Gondolatok a MTA Biológiai Tudományok Osztályának a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló törvényjavaslathoz írt állásfoglalásáról. *Magyar Tudomány*. 12. sz.
- Parkinson, N. (1957): *Parkinson's Law*. Houghton Mifflin. Magyarul: *Parkinson törvénye*. KJK. 1964
- Szelényi I.–Konrád Gy. (1978): *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*. (1989): Gondolat.
- Török Á. (2013): Levelled or Tilted Playing Field. *Közgazdasági Szemle* 60(3).
- Veress G.–Birher N.–Nyilas M. (2005): *A minőségbiztosítás filozófiája*. Jel Kiadó.
- Wapshott, N. (2012): *Keynes, Hayek. The Clash that Defined Modern Economy*. Norton & Co. Magyarul: *Keynes és Hayek. Az összecsapás, amely meghatározta a modern közgazdaságtant*. Napvilág Kiadó. 2014.

A BCE ÉS VERSENYTÁRSAI (V4 ORSZÁGOK, AUSZTRIA, ROMÁNIA) II.

Name	CI	PoIC	AS/S	DD/AS	P/ARS
Bucharest Academy of Economic Studies	0,54	5,53	n. a.	n. a.	n. a.
Charles University Prague	4,14	35,93	46,7828	48,9580	34,7732
University of Economics - Prague	1,04	7,30	n. a.	n. a.	n. a.
University of Warsaw	1,86	30,25	43,3484	28,4150	18,1532
University of Innsbruck	5,31	54,38	43,3009	50,9292	33,7717
Alexandru Ioan Cuza University	0,79	8,85	n. a.	n. a.	n. a.
Vienna University of Technology	2,39	34,42	31,4782	n. a.	n. a.
University of Economics Bratislava	0,28	5,95	n. a.	n. a.	n. a.
Vienna University of Economics & Business	3,69	49,00	n. a.	n. a.	n. a.
Babes Bolyai University from Cluj	2,60	24,92	36,4045	68,4025	36,4514
Jagiellonian University	4,60	27,62	50,3600	30,6607	19,2071
Central European University	1,61	42,33	60,8593	74,1769	90,1746
Wroclaw University of Technology	1,73	15,50	n. a.	n. a.	n. a.
Mendel University Brno	2,27	19,05	n. a.	n. a.	n. a.
Eotvos Lorand University	4,12	45,41	n. a.	n. a.	n. a.
University of Graz	2,94	43,86	37,4025	52,3826	39,7130
Corvinus University Budapest	1,38	33,33	35,7436	28,6342	17,2645
Palacky University Olomouc	3,50	35,15	n. a.	n. a.	n. a.
University of Bucharest	2,54	27,33	36,3667	n. a.	n. a.
Budapest University of Technology & Economics	1,90	36,04	n. a.	n. a.	n. a.
Graz University of Technology	2,54	46,69	n. a.	n. a.	n. a.
Warsaw University of Technology	1,32	18,33	46,2999	22,4144	12,1620
Comenius University Bratislava	1,34	24,00	52,5886	35,2607	19,9805
Salzburg University	3,79	45,28	n. a.	n. a.	n. a.
University of Debrecen	4,13	37,40	41,3672	n. a.	18,9222
Transylvania University of Brasov	0,44	5,76	n. a.	n. a.	n. a.
University of Wroclaw	2,16	31,03	n. a.	n. a.	n. a.
University of Lodz	1,75	23,18	42,7288	27,1501	12,6706
Warsaw School of Economics	1,43	34,55	n. a.	n. a.	n. a.
University of Pecs	0,73	16,41	n. a.	n. a.	n. a.
Lucian Blaga University of Sibiu	0,37	4,62	n. a.	n. a.	n. a.
Szent Istvan University	2,98	38,82	n. a.	n. a.	n. a.
Szeged University	1,43	29,05	46,2515	28,7637	19,3049
University of Oradea	0,93	10,22	n. a.	n. a.	n. a.
Poznan University of Economics	0,74	7,58	n. a.	n. a.	n. a.
University of Ostrava	5,09	33,33	n. a.	n. a.	n. a.
Cracow University of Economics	0,62	6,74	n. a.	n. a.	n. a.
University of Finance & Management Warsaw	0,57	14,29	n. a.	n. a.	n. a.

CI = Citation Impact, idézettségi hatás (egy dokumentumra jutó idézések átlagos száma)

PoIC = Percent of International Collaborations, nemzetközi együttműködésben írt publikációk aránya az intézményi publikációk számához viszonyítva

AS/S = Academic Staff/Students, oktató/hallgató arány

DD/AS = Doctoral Degree/Academical Staff-norm, tudományos fokozattal rendelkező személyzet aránya

P/ARS = Papers/Academical and Researcher Staff-norm, egy oktatóra-kutatóra jutó publikációk száma az adatbázisban